

A Theory-Informed Model of Accountability Erosion in Hybrid Public Organizations: A Critical Case Analysis of Iran

- Mohammad Dabbaghi^۱
- Seyyed Rasool Masoumi^۲
- Ali Zabihi^۳

Abstract

This study develops a theory-informed model explaining the erosion of public accountability in hybrid public organizations, specifically focusing on Iranian public non-governmental entities. It examines institutional constraints within their reporting environments, drawing comparative insights from European experiences with semi-autonomous public bodies. Using the PRISMA protocol, a corpus of ۸۹ documents published between ۱۹۹۷ and ۲۰۲۴ was collected from national and international academic databases, including the Iran Treasure of Scientific and Technical Information (Ganj), the Iranian ACECR Scientific Information Database (SID), and the Web of Science. Sources were analyzed thematically to identify patterns explaining accountability limitations. European research perspectives clarified mechanisms underlying these constraints. Drawing on agency theory, meta-governance, and board accountability, findings identify six interrelated impediments, namely «institutional–legal ambiguities», «transparency deficits», «oversight shortcomings», «structural and managerial inadequacies», «cultural–political challenges», and «financial–economic weaknesses». These conditions increase information asymmetry, undermine monitoring effectiveness, and expand managerial discretion. Their interaction blurs responsibility lines and erodes enforcement mechanisms. This study contributes by advancing an integrated theoretical explanation of how institutional conditions and governance dynamics interact to diminish public accountability. The analysis reveals that without addressing these structural barriers, efforts to enhance transparency remain ineffective. Consequently, the research provides a framework for policymakers to design more robust accountability mechanisms tailored to the unique challenges of hybrid organizations in developing contexts.

Key words: Public accountability, Hybrid public organizations, Meta-governance, Agency theory, Thematic analysis.

^۱ Ph.D. Candidate in accounting, Department of Accounting, Sar.C., Islamic Azad University, Sari, Iran. Email: mohammad.dabbaghi@iau.ac.ir

^۲ Assistant Professor, Department of Accounting, Sar.C., Islamic Azad University, Sari, Iran. (corresponding author). Email: masoumi.rasool@iau.ac.ir

^۳ Assistant Professor, Department of Accounting, Sar.C., Islamic Azad University, Sari, Iran. Email: ۰۸۲۹۷۷۸۰۰۶@iau.ac.ir

الگوی نظریه‌محور در تبیین تضعیف پاسخگویی عمومی در سازمان‌های ترکیبی: تحلیل انتقادی مورد ایران

محمد دباغی^۱

سید رسول معصومی^۲

علی ذبیحی^۳

چکیده

این پژوهش، مدلی نظریه‌محور را برای تبیین تضعیف پاسخگویی عمومی در سازمان‌های عمومی ترکیبی، با تمرکز بر نهادهای عمومی غیردولتی ایران، تدوین می‌کند. محدودیت‌های نهادی حاکم بر محیط گزارشگری این سازمان‌ها با بهره‌گیری از تجربیات مقایسه‌ای اروپا در خصوص نهادهای عمومی نیمه‌مستقل، واکاوی شد. طبق پروتکل «موارد ترجیحی در گزارش مقالات مروری منظم و فراتحلیل‌ها»، ۸۹ سند منتشرشده در بازه ۱۹۹۷ تا ۲۰۲۴ از پایگاه‌های ملی و بین‌المللی، شامل پایگاه اطلاعات علمی ایران، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی و وب‌آو ساینس، گردآوری و با تحلیل موضوعی بررسی شدند تا الگوهای محدودکننده شناسایی گردند. دیدگاه‌های خارجی، سازوکارهای زیربنایی محدودیت‌ها را شفاف‌سازی نمود. مطابق نظریه نمایندگی، فراحکمرانی و پاسخگویی هیئت‌مدیره، شش مانع به‌هم‌پیوسته شامل «ابهامات نهادی-حقوقی»، «ضعف شفافیت»، «کاستی‌های نظارتی»، «نارسایی‌های ساختاری و مدیریتی»، «چالش‌های فرهنگی-سیاسی» و «ناکارآمدی نظام مالی-اقتصادی» شناسایی شدند. این شرایط موجب افزایش عدم تقارن اطلاعاتی، تضعیف کارایی پایش و گسترش اختیارات مدیریتی می‌شود. تعامل این عوامل مرزهای مسئولیت را مبهم و سازوکارهای اجرایی را سست می‌کند. این مطالعه با ارائه تبیین نظری یکپارچه از تعامل شرایط نهادی و پویایی‌های حکمرانی در کاهش پاسخگویی عمومی، به ادبیات موضوع می‌افزاید. تحلیل‌ها نشان می‌دهد بدون رفع موانع ساختاری، تلاش‌های ارتقای شفافیت بی‌اثر خواهد ماند. در نتیجه، چارچوبی برای سیاست‌گذاران فراهم می‌شود تا سازوکارهای پاسخگویی قوی‌تری را متناسب با چالش‌های منحصربه‌فرد سازمان‌های ترکیبی در کشورها در حال توسعه طراحی کنند.

واژگان کلیدی: پاسخگویی عمومی، تحلیل موضوعی، سازمان‌های عمومی ترکیبی، فراحکمرانی، نظریه نمایندگی.

^۱ دانشجوی دکتری حسابداری، گروه حسابداری، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران. رایانامه:

mohammad.dabbaghi@iau.ac.ir

^۲ استادیار گروه حسابداری، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران. نویسنده مسئول. رایانامه:

masoumi.rasool@iau.ac.ir

^۳ استادیار گروه حسابداری، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران. رایانامه: ۵۸۲۹۷۷۸۵۵۶@iau.ir

پاسخگویی عمومی هدفی بنیادین در گزارشگری مالی سازمان‌های عمومی ترکیبی، به‌ویژه آن‌هایی که متولی ارائه خدمات عمومی و مدیریت منابع عمومی هستند، محسوب می‌شود. نهادهای عمومی نیمه‌مستقل به‌طور گسترده‌ای به دلیل فعالیت در چارچوبی با شفافیت محدود و ضعف در نظارت بر پاسخگویی، مورد نقد قرار گرفته‌اند (هموند^۱ و همکاران، ۲۰۱۹). از طرفی، تکررگرایی نهادی و ناهمگونی مقرراتی، موانع حیاتی در مسیر توسعه و کارآمدی سازوکارهای پاسخگویی در نهادهای عمومی غیردولتی ایران محسوب می‌شوند. ماهیت ترکیبی و نیمه‌مستقل این سازمان‌ها—که با گسترش اختیارات مدیریتی و انعطاف‌پذیری سازمانی مشخص می‌شود—با تضعیف کنترل سلسله‌مراتبی و پیچیده‌تر کردن اجرای سازوکارهای پاسخگویی، خطرات مرتبط با پاسخگویی را تشدید می‌کند (مولائی و بنده‌علی، ۱۳۹۹). بدین ترتیب، توانایی سیستم‌های گزارشگری مالی در ایفای کارکرد پاسخگویی‌شان سلب شده و این بسترهای حکمرانی، زمینه‌ساز آسیب‌پذیری در برابر تضعیف پاسخگویی می‌شوند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که گزارشگری مالی با کیفیت بالا، با ارتقای میزان مربوط بودن، قابلیت اتکا و شفافیت اطلاعات در دسترس نهادهای نظارتی و ذینفعان، به تقویت پاسخگویی و در نتیجه بهبود عملکرد سازمانی و مدیریت منابع می‌انجامد (تران^۲ و همکاران، ۲۰۲۱). در عین حال، در ایران، اختلافات پیرامون مرجعیت تدوین استانداردهای حسابداری—به‌ویژه میان سازمان حسابرسی و مراجع شهرداری—به ناهمگونی‌های موجود در تدوین و کاربرد استانداردهای حسابداری دامن زده است. این ابهامات مقرراتی، چالش‌های حکمرانی گسترده‌تری را منعکس می‌کند که با نهادهای عمومی ترکیبی و نیمه‌مستقل همراه است. در نتیجه، شکاف‌هایی میان انتظارات ذینفعان و اطلاعات پاسخگویی ارائه‌شده از طریق گزارشگری مالی پدیدار شده که توانایی ذینفعان را در ارزیابی مدیریت منابع و عملکرد عملیاتی خدشه‌دار می‌سازد.

اگرچه مطالعات پیشین چالش‌های پاسخگویی را در سازمان‌های عمومی ترکیبی و نیمه‌مستقل شناسایی کرده‌اند، اما تمرکز اصلی آن‌ها بر شناسایی توصیفی موانع بوده و از «تبیین» سازوکارهایی که از طریق آن‌ها شرایط نهادی و ساختارهای حکمرانی منجر به تضعیف پاسخگویی می‌شوند، خودداری کرده‌اند. برای پر کردن این خلأ، این پژوهش، با تمرکز ویژه بر محیط نهادی ایران، الگوی تبیینی نظریه‌محور ارائه می‌کند که شواهد نظام‌مند را با بینش‌های حاصل از نظریه نمایندگی، فراحکمرانی و پاسخگویی هیئت‌مدیره ترکیب می‌نماید. در نهایت،

^۱ Hammond

^۲ Tran

این مطالعه یک چارچوب مفهومی نظریه‌مبنا را استنتاج می‌کند که روابط علی محتمل میان شرایط نهادی، ساختارهای حکمرانی و تضعیف پاسخگویی را توضیح می‌دهد.

پاسخگویی عمومی

رابطه پاسخگویی توسط یک مجمع و یک عامل (کارگزار) تعریف می‌شود، به طوری که عامل موظف است اطلاعات و توضیحاتی درباره رفتار خود ارائه دهد؛ در مقابل، مجمع اختیار دارد تا پرسش کند، ارزیابی نماید و عامل را در برابر پیامدهای اقداماتش مسئول سازد (اورمان^۱ و همکاران، ۲۰۱۵). مفهوم‌سازی منطق‌های متعارض پاسخگویی از دو منبع اصلی نشأت می‌گیرد: نوع‌شناسی‌های موجود و نظریه‌های عام، از جمله چارچوب کارگزار-کارفرما، نظریه نهادی و رویکردهای مبتنی بر شهرت (شیلمنز^۲ و همکاران، ۲۰۲۴). ربی و سباروال^۳ (۲۰۲۴) در بررسی ابعاد رو به گسترش پاسخگویی، سه عنصر اساسی را شناسایی کردند: توجیه‌پذیری به معنای امکان پرسش از عامل مسئول، اجبارپذیری به معنای امکان اعمال تنبیه، و مباحثه به معنای تعامل با ذینفعان برای تبیین یا توجیه یک اقدام.

پاسخگویی عمومی مفهومی پیچیده است که مستلزم برقراری توازن میان هنجارها و مسئولیت‌های گاه متعارض در عرصه‌ای پیچیده از کنترل‌های بیرونی، استانداردهای حرفه‌ای، اولویت‌های شهروندان، ملاحظات اخلاقی، قوانین دولتی و در نهایت منافع عمومی است (دنهارت و دنهارت^۴، ۲۰۱۵). این مفهوم از پنج بُعد اصلی تشکیل شده است: شفافیت، تعهد قانونی، کنترل‌پذیری، مسئولیت‌پذیری و واکنش‌پذیری. (کوپل^۵، ۲۰۰۵). بر اساس پژوهش‌های مچکووا^۶ و همکاران (۲۰۱۹)، پاسخگویی عمومی به سه شکل متمایز می‌شود: پاسخگویی عمودی، پاسخگویی افقی، و پاسخگویی مورب. شیلمنز و همکاران (۲۰۲۴) استدلال می‌کنند که سبک‌های پاسخگویی تحت تأثیر ویژگی‌های سیستم اداری از جمله تمرکزگرایی اداری، اقتدار دولت، و استقلال مالی و سیاستی شکل می‌گیرند.

نهادهای عمومی نیمه‌مستقل

تفکیک یا واگذاری عنصری بنیادین در تأسیس نهادهای عمومی نیمه‌مستقل است که از طریق آن، وزارتخانه‌های مرکزی به سازمان‌ها یا واحدهای کوچک‌تری تفکیک یا منتقل

^۱ Overman

^۲ Schillemans

^۳ Rabbi & Sabharwal

^۴ Denhardt & Denhardt

^۵ Koppell

^۶ Mechkova

می‌شوند و به عنوان سازمان‌های نمایندگی (آژانس‌ها) شناخته می‌شوند (یاماموتو^۱، ۲۰۰۶). حکمرانی عمومی غیرمتمرکز به سیستمی اطلاق می‌شود که طیف وسیعی از نهادهای پیرامونی^۲، سازمان‌های فرادولتی^۳، نهادهای غیراکثریتی^۴ و سازمان‌های شبه‌مستقل غیردولتی^۵ را در بر می‌گیرد (فلیندرز، ۲۰۰۴). سازمان‌های ترکیبی و سازمان‌های برون‌بخش^۶ دو دسته اصلی از نهادهایی هستند که از طریق آن‌ها حکمرانی عمومی غیرمتمرکز محقق می‌شود. سازمان‌های برون‌بخش نمایانگر دسته‌ای گسترده در استراتژی‌های حکمرانی هستند که با هدف سیاست‌زدایی فرآیند تصمیم‌گیری تأسیس می‌شوند و طیف وسیعی از نهادهای از جمله سازمان‌های نمایندگی و سازمان‌های شبه‌مستقل غیردولتی را در بر می‌گیرند. سازمان‌های ترکیبی نیز نهادهای رسمی‌ای هستند که از اجزا و منطق‌های متمایز بیش از یکی از سه بخش دولتی، خصوصی و سوم بهره می‌برند (پروبیلی^۷ و همکاران، ۲۰۲۴).

فن‌خنوختن^۸ و همکاران (۲۰۲۰)، بر پایه داده‌های حاصل از نظرسنجی تخصصی در سیزده کشور اروپایی، سه نوع از سازمان‌های نمایندگی را به عنوان سازمان‌های برون‌بخش شناسایی کردند. این انواع شامل: (۱) سازمان‌های نیمه‌مستقل بدون استقلال قانونی ولی با استقلال مدیریتی نسبی، (۲) نهادهای مستقل قانونی مبتنی بر حقوق عمومی، و (۳) شرکت‌ها و بنگاه‌هایی هستند که به نمایندگی از دولت‌های محلی تأسیس می‌شوند. هموند و همکاران (۲۰۱۹) استدلال می‌کنند که سازمان‌های برون‌بخش با هدف سیاست‌زدایی تصمیمات و فعالیت‌های مرتبط با خدمات عمومی تأسیس شده‌اند که این امر، پیوندی اضافی در زنجیره پاسخگویی ایجاد می‌کند. طبق بررسی فن‌خنوختن و همکاران (۲۰۲۰)، سازمان‌های برون‌بخش تحت تأثیر بسترهای حقوقی و سنت‌های حکمرانی دولتی شکل می‌گیرند و به دلایل اقتصادی و سیاسی تأسیس می‌شوند.

سازمان‌های شبه‌مستقل غیردولتی نهادهایی از بخش سوم (شیلمنز و بوونس^۹، ۲۰۱۹) هستند که وظیفه اصلی آن‌ها اجرای یک یا چند سیاست عمومی است (برتلی^{۱۰}، ۲۰۰۶). رشد

^۱ Yamamoto

^۲ Fringe Bodies

^۳ Extra-governmental Organizations

^۴ Non-majoritarian Institutions

^۵ Quasi-autonomous Non-governmental Organizations (Quangos)

^۶ Arm's-length Bodies (ALBs)

^۷ Perobelli

^۸ Van Genugten

^۹ Bovens

^{۱۰} Bertelli

چشمگیر این واحدهای سازمانی به عنوان یک طبقه سیاسی جدید و نهادهای دولتی، عمومی و منصوب، بحث‌های گسترده‌ای را در مورد پاسخگویی و تغییرات ساختاری آن‌ها پدید آورده است (پین و اسکلچر^۱، ۱۹۹۷). سازمان‌های ترکیبی نهادهای رسمی‌ای هستند که از اجزا و منطق‌های متمایز بیش از یکی از سه بخش دولتی، خصوصی و سوم بهره می‌برند (لانگر^۲، ۲۰۲۱). ریشه این سازمان‌ها (مانند شرکت‌های متعلق به شهرداری) در مدیریت نوین دولتی نهفته است و چهار ویژگی اساسی دارند: مالکیت مختلط دولتی و خصوصی، ناهمخوانی اهداف، تأمین مالی از منابع متنوع، و اعمال انواع مختلفی از کنترل‌های مالی و اجتماعی. (پروپلی و همکاران، ۲۰۲۴).

مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی در ایران

در نظام سیاسی ایران، سازمان‌های دولتی تحت عنوان «دستگاه‌های اجرایی» شناخته می‌شوند. بر اساس اصل ۱۷۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، این سازمان‌ها «دستگاه‌های اداری» نامیده شده‌اند و طبق ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری، شامل وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی، شرکت‌های دولتی و مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی می‌گردند (آگاه و عبدالحمید، ۱۳۹۷). در ایران، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی به عنوان بخشی از فرایند تمرکززدایی اداری، به صورت واحدهای اقتصادی با مالکیت عمومی اما خارج از شمول مدیریت مستقیم دولت، ظهور یافتند (مولایی و بنده علی، ۱۳۹۹). این نهادهای جدید حقوقی، که «مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی» خوانده می‌شوند، نخستین بار در سال ۱۳۶۶ طی ماده ۵ قانون محاسبات عمومی معرفی شدند. فهرست این نهادها در سال ۱۳۷۳ ذیل قانون فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. در نهایت، در سال ۱۳۸۶، مقنن در ماده ۳ قانون مدیریت خدمات کشوری، این سازمان‌ها را بازتعریف نموده و شرط تأمین بیش از ۵۰ درصد بودجه سالانه از منابع غیردولتی را به عنوان پیش شرط شناسایی یک سازمان به عنوان مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی مقرر داشت. این مشخصات نهادی و حقوقی، نهادهای عمومی غیردولتی ایران را در زمره سازمان‌های عمومی ترکیبی قرار می‌دهد که در محیط‌های پاسخگویی متکثر فعالیت می‌کنند. خودمختاری حقوقی، سازوکارهای حکمرانی ترکیبی و جایگاه پیچیده نظارتی آن‌ها، شرایطی را فراهم می‌آورد که در آن سازوکارهای سنتی پاسخگویی سلسله‌مراتبی ممکن است کارایی کمتری داشته باشند. درک چگونگی تعامل این ویژگی‌های نهادی با سازوکارهای حکمرانی برای شکل‌دهی به نتایج

^۱ Payne & Skelcher

^۲ Langer

پاسخگویی، در تبیین تضعیف پاسخگویی در چنین محیط‌های سازمانی ترکیبی، امری ضروری است.

افشاری و رستمی (۱۳۹۸) با تحلیل قوانین و رویه‌های عملی، چهار ویژگی برای مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی بر شمرده‌اند: (۱) برخورداری از واحد سازمانی مشخص، (۲) تأسیس به موجب قانون، (۳) ارائه خدمات عمومی، و (۴) دارا بودن استقلال حقوقی. یافته‌های قراخانو (۱۴۰۲) و حسینی‌پور اردکانی (۱۳۹۰) نشان می‌دهد که مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی در ایران را می‌توان به چهار نوع متمایز طبقه‌بندی کرد که در جدول ۱ ارائه شده‌اند.

جدول ۱: انواع مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی قراخانو (۱۴۰۲) و حسینی‌پور اردکانی (۱۳۹۰)

نوع	مبنا	نمونه‌ها
۱	درج شده در قانون «فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی» مصوب ۱۳۷۳	شهرداری‌ها و شرکت‌های تابعه آنان؛ جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران؛ سازمان تأمین اجتماعی
۲	طبق قانون تأسیس یا اساسنامه	نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور؛ سازمان بورس و اوراق بهادار؛ دهیاری‌ها
۳	واجد کلیه معیارهای قانونی مندرج در ماده (۳) قانون مدیریت خدمات کشوری ^۱	صندوق‌های بازنشستگی
۴	واجد کلیه معیارهای قانونی مندرج در ماده (۳) قانون مدیریت خدمات کشوری به‌جز ایجاد به‌موجب قانون	نظام‌های حرفه‌ای نظیر کانون وکلای دادگستری، نظام پزشکی؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ اتاق بازرگانی و صنایع و معادن جمهوری اسلامی ایران

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

ابهام‌های نهادی و حقوقی و محدودیت‌های پاسخگویی

خالقی و میرزایی منفرد (۱۳۹۷) نشان دادند که ابهام‌های حقوقی پیرامون الزامات افشا و ساختارهای مالکیت غیرمستقیم، شفافیت اطلاعاتی را کاهش داده و پاسخگویی را دشوار می‌کند. به‌طور مشابه، رضوی و همکاران (۱۴۰۱) ناهمخوانی‌هایی را در طبقه‌بندی‌های حقوقی و چارچوب‌های مقرراتی حاکم بر این نهادها شناسایی کردند که ابهام درباره تعهدات پاسخگویی آن‌ها را به‌دنبال دارد. مرادخانی و سعادت (۱۳۹۸) نیز نشان دادند که هویت حقوقی دوگانه این سازمان‌ها، نظارت را پیچیده‌تر کرده و اجرای پاسخگویی را تضعیف می‌کند. این چالش محدود به ایران نیست. کوپ^۲ (۲۰۱۴) طی واکاوی نهادها و سازمان‌های مستقل در هلند دریافت که

^۱ ماده ۳- مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی: واحد سازمانی مشخصی است که دارای استقلال حقوقی است و با تصویب مجلس شورای اسلامی ایجاد شده یا می‌شود و بیش از پنجاه درصد (۵۰٪) بودجه سالانه آن از محل منابع غیردولتی تأمین گردد و عهده‌دار وظایف و خدماتی است که جنبه عمومی دارد.

^۲ Koop

سازمان‌هایی فاقد ساختارهای حقوقی مشخص برای پاسخگویی، عملکرد پاسخگویی ضعیف‌تری را نشان می‌دهند.

کاستی‌های شفافیت و عدم تقارن اطلاعاتی

شهبازی و همکاران (۱۴۰۰) دریافتند که همکاری محدود در افشای اطلاعات در میان نهادهای عمومی غیردولتی ایران، شفافیت را کاهش داده و پاسخگویی را تضعیف می‌کند. به‌طور مشابه، تاویتس و آنوس^۱ (۲۰۰۶) نشان دادند که فقدان داده‌های مالی شفاف و مکانیسم‌های افشای ناکافی، پاسخگویی عمومی را در دستگاه‌های عمومی با خلل مواجه می‌سازند. شپرد و بک^۲ (۲۰۲۳) نشان دادند که برون‌سپاری نهادی (ایجاد نهادهای اجرایی مستقل) و ساختارهای حکمرانی ترکیبی می‌توانند شفافیت را کاهش داده و پاسخگویی را تضعیف کنند. آلن^۳ و همکاران (۲۰۱۴) نیز دریافتند که ترتیبات قراردادی پیچیده در ارائه خدمات عمومی می‌توانند روابط پاسخگویی را مبهم ساخته و اثربخشی سازوکارهای پاسخگویی را کاهش دهند.

محدودیت‌های نظارت بالادستی و پاسخگویی هیئت‌مدیره

شیلمنز و بوونس (۲۰۱۹) دریافتند که هیئت‌ها اغلب به دلیل نظارت ضعیف، فشارهای اجتماعی و فقدان استانداردهای روشن پاسخگویی، در ایفای نقش خود به‌عنوان سازوکار پاسخگویی در سطوح خرد، میانی و کلان، عملکرد مؤثری ندارند. به‌طور مشابه، ماجتی و پاپادوپولوس^۴ (۲۰۲۲) نشان دادند که مجامع پاسخگویی، از جمله وزارتخانه‌های بالادستی، ممکن است نقش‌های نظارتی منفعلانه‌ای اتخاذ کنند و اعمال پاسخگویی را تضعیف نمایند. باخ^۵ و همکاران (۲۰۱۶) دریافتند که سازمان‌هایی که از استقلال مالی بیشتری برخوردارند، با الزامات پاسخگویی کمتری و نظارت محدودتری از سوی وزارتخانه‌های بالادستی مواجه‌اند. ون خنوگتن و همکاران (۲۰۲۰) دریافتند که ترتیبات حکمرانی در نهادهای نیمه‌مستقل می‌تواند چالش‌هایی را در زمینه پاسخگویی ایجاد کند.

استقلال سازمانی، حکمرانی ترکیبی و تنش‌های پاسخگویی

اندرسن و تورستینسن^۶ (۲۰۱۴) دریافتند که حفظ تعادل میان استقلال سازمانی و پاسخگویی، چالشی پایدار در حکمرانی است. به‌طور مشابه، گور^۷ و همکاران (۲۰۲۰) پدیده‌ای را

^۱ Tavits and Annus

^۲ Sheppard and Beck

^۳ Allen

^۴ Maggetti and Papadopoulos

^۵ Bach

^۶ Andersen & Torsteinsen

^۷ Gore

با عنوان «لغزش اختیار مدیریتی» شناسایی کردند که در آن، گسترش استقلال به مدیران امکان برخورداری از اختیار بیشتر را می‌دهد که موجب تضعیف سازوکارهای پاسخگویی می‌گردد.

فرا حکمرانی، گسست نهادی و تضعیف پاسخگویی

هموند و همکاران (۲۰۱۹)، با تکیه بر نظریه فرا حکمرانی، نشان دادند که ترتیبات پیچیده حکمرانی و نامشخص بودن واگذاری اختیار می‌تواند روابط پاسخگویی را مبهم ساخته و سازوکارهای نظارت را تضعیف کند. شیلمنز و همکاران (۲۰۲۱) نیز دریافتند که روابط پاسخگویی متعدد و متعارض، موجب سردرگمی شده و اثربخشی پاسخگویی را کاهش می‌دهد. به‌طور مشابه، لوزکوت و دی‌کسترا^۱ (۲۰۱۵) نشان دادند که زمینه‌های سیاسی و نهادی، به‌ویژه در بسترهای در حال توسعه، به‌طور معناداری بر اثربخشی پاسخگویی اثر می‌گذارند.

شکاف پژوهشی و صورت‌بندی نظری

در مجموع، پژوهش‌های پیشین طیفی گسترده از موانع نهادی، حقوقی، حکمرانی و شفافیت‌محور را در برابر پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی شناسایی کرده‌اند. این مطالعات نشان می‌دهند که ابهام حقوقی، کاستی‌های شفافیت، سازوکارهای نظارتی ضعیف و ساختارهای حکمرانی چندپاره می‌تواند روابط پاسخگویی را تضعیف کنند. با این حال، پژوهش‌های موجود عمدتاً این موانع را به‌صورت مجزا بررسی کرده‌اند، نه اینکه توضیح دهند این عوامل چگونه با یکدیگر تعامل می‌کنند و در نهایت به تضعیف پاسخگویی می‌انجامند. در پاسخ به این شکاف، این پژوهش با تلفیق شواهد نظام‌مند و بینش‌های نظری برگرفته از نظریه نمایندگی، فرا حکمرانی و پژوهش‌های مربوط به پاسخگویی هیئت‌مدیره، یک چارچوب تبیینی نظری برای فهم سازوکارهای تضعیف پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی ارائه می‌کند. این مطالعه با فراتر رفتن از شناسایی توصیفی موانع و ارائه تبیینی نظری از تضعیف پاسخگویی، به پیشبرد پژوهش‌های پاسخگویی در حکمرانی بخش عمومی ترکیبی کمک می‌کند.

بنیان‌های نظری نارسایی‌های پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی

در بررسی موانع پاسخگویی عمومی در سازمان‌های عمومی ترکیبی، چندین دیدگاه نظری بینش‌های مهمی درباره سازوکارهای نهادی و حکمرانی شکل‌دهنده به نتایج پاسخگویی ارائه می‌کنند. سازمان‌های عمومی ترکیبی، از جمله سازمان‌های برون‌بخش و مؤسسات عمومی نیمه‌مستقل، در بستر ترتیبات حکمرانی‌ای فعالیت می‌کنند که با تفویض اختیار، خودمختاری سازمانی، و روابط پاسخگویی غیرمستقیم مشخص می‌شوند. این ویژگی‌های ساختاری، شرایط نهادی‌ای ایجاد می‌کنند که در آن سازوکارهای سنتی پاسخگویی سلسله‌مراتبی ممکن است با

^۱ Loozekoot and Dijkstra

کارایی کمتری عمل کنند. برای تبیین این چالش‌های پاسخگویی، این مطالعه از بینش‌های مکمل نظریه نمایندگی، فراحکمرانی، و پژوهش‌های مربوط به پاسخگویی هیئت‌مدیره بهره می‌گیرد؛ رویکردی که در کنار هم، بنیان نظری منسجمی برای فهم نارسایی‌های پاسخگویی در بسترهای حکمرانی ترکیبی فراهم می‌کند.

نظریه نمایندگی چارچوبی بنیادی برای تبیین چالش‌های پاسخگویی ناشی از تفویض اختیار فراهم می‌کند. این نظریه بر این فرض استوار است که کارگزاران، دارای منافع شخصی و عقلانیت محدودند، و ممکن است در پی اهدافی برآیند که با اهداف کارفرمایان متفاوت است (پین و پترنکو^۱، ۲۰۱۹؛ پروبلی و همکاران، ۲۰۲۴). در سازمان‌های عمومی ترکیبی، دولت‌ها در مقام کارفرمایان، اختیار را به نهادهای نیمه‌مستقل به‌عنوان کارگزاران مسئول ارائه خدمات عمومی واگذار می‌کنند (فن ختوختن و همکاران، ۲۰۲۰). این جدایی میان اختیار و کنترل عملیاتی، زمینه‌ساز عدم تقارن اطلاعاتی، واگرایی اهداف، و اختیار عمل مدیریتی می‌شود که می‌تواند روابط پاسخگویی را تضعیف کند. هرچند واگذاری وظایف عمومی به سازمان‌های نیمه‌مستقل ممکن است کارایی و انعطاف‌پذیری را افزایش دهد، اما هم‌زمان هزینه‌های نمایندگی و ریسک‌های پاسخگویی را نیز، به‌ویژه در شرایطی که سازوکارهای نظارتی ناقص یا ناکارآمد باشند، افزایش می‌دهد (اورمان و همکاران، ۲۰۱۵). افزون بر این، شیلْمز و بوسیوک^۲ (۲۰۱۵) مفهوم «لغزش کارفرما» را مطرح کردند؛ مفهومی که به موقعیت‌هایی اشاره دارد که در آن نهادهای پاسخگویی به‌طور مؤثر قادر به نظارت و اعمال الزامات پاسخگویی نیستند و در نتیجه، نارسایی‌های پاسخگویی تداوم می‌یابد. این سازوکارهای مبتنی بر نظریه نمایندگی توضیح می‌دهند که چگونه ترتیبات حکمرانی مبتنی بر تفویض می‌توانند در غیاب سازوکارهای نظارت و اعمال مؤثر، پاسخگویی را تضعیف کنند.

نظریه فراحکمرانی این دیدگاه را گسترش می‌دهد و بر نقش ساختارهای حکمرانی و نهادی در شکل‌دهی به روابط پاسخگویی تأکید می‌کند. این نظریه به شیوه‌هایی اشاره دارد که در آن‌ها شیوه‌های مختلف حکمرانی—از جمله کنترل سلسله‌مراتبی، حکمرانی شبکه‌ای، و هماهنگی مبتنی بر بازار—درون نظام‌های حکمرانی پیچیده سازمان‌دهی و هماهنگ می‌شوند (هموند و همکاران، ۲۰۱۹). در محیط‌های حکمرانی ترکیبی، روابط پاسخگویی اغلب میان بازیگران و سازوکارهای حکمرانی متعدد پراکنده می‌شوند و در نتیجه، ساختارهای پاسخگویی چندپاره و مرزهای مبهم پاسخگویی ایجاد می‌گردد. هموند و همکاران (۲۰۱۹) چندین چالش حکمرانی مرتبط با نهادهای برون‌بخش را شناسایی کرده‌اند؛ از جمله ابهام در واگذاری اختیار،

^۱ Payne & Petrenko

^۲ Busuioc

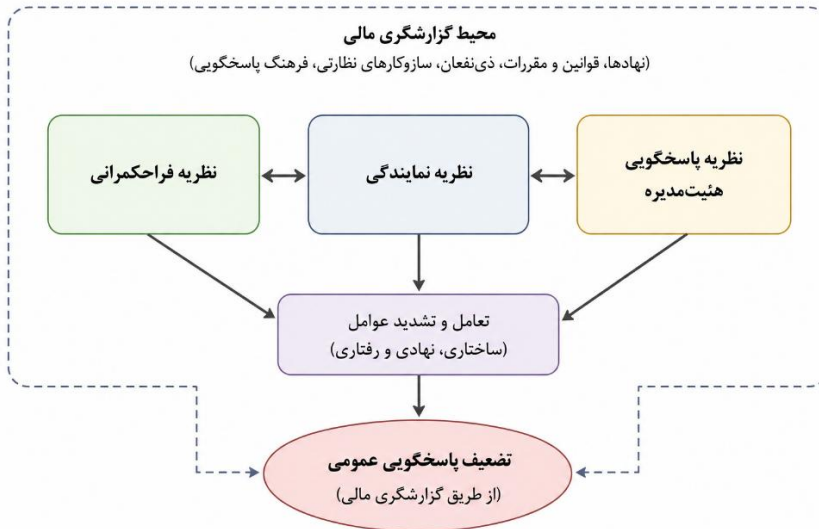
پیچیدگی حکمرانی، و هم‌پوشانی نهادی. این شرایط ابهام‌های پاسخگویی ایجاد می‌کند، انحراف مأموریت را تسهیل می‌نماید، و موجب گسترش استقلال سازمانی فراتر از حدود رسمی مأموریت می‌شود. پدیده‌های «گریزپذیری سازمانی» و «همسان‌پنداری نهادی» نیز با فراهم کردن امکان فعالیت سازمان‌های ترکیبی در مرزهای نامشخص پاسخگویی و با کاهش اثربخشی نظارت، روابط پاسخگویی را بیش از پیش مبهم می‌سازند. این شرایط نهادی با مبهم کردن شناسایی کنشگران مسئول و کاهش اثربخشی سازوکارهای حکمرانی و نظارت، پاسخگویی را تضعیف می‌کنند.

پژوهش‌های مربوط به **پاسخگویی هیئت‌مدیره** بینش‌های بیشتری درباره محدودیت‌های نهادی سازوکارهای نظارت و اعمال پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی فراهم می‌کنند. هیئت‌مدیره‌ها معمولاً به‌عنوان سازوکارهای پاسخگویی در سازمان‌های عمومی نیمه‌مستقل به کار گرفته می‌شوند و نقش واسطه‌های نهادی میان سازمان‌ها و مراجع نظارتی آن‌ها را بر عهده دارند. با این حال، شیلمنز و بوونس (۲۰۱۹) نشان می‌دهند که هیئت‌مدیره‌ها اغلب با محدودیت‌های ساختاری و نهادی مواجه‌اند که اثربخشی آن‌ها را به‌عنوان سازوکار پاسخگویی کاهش می‌دهد. در سطح خرد، پویایی‌های درون‌هیئت‌مدیره و انسجام اجتماعی ممکن است از میزان موشکافی انتقادی تصمیم‌های مدیریتی بکاهد. در سطح میانی، پراکندگی روابط پاسخگویی و انتظارات متکثر ذی‌نفعان، نقش نظارتی هیئت‌مدیره را پیچیده می‌سازد. در سطح کلان، به‌کارگیری الگوهای حکمرانی هیئت‌مدیره برگرفته از حکمرانی شرکتی بخش خصوصی ممکن است با الزامات پاسخگویی بخش عمومی هم‌راستا نباشد؛ جایی که معیارهای روشن عملکرد و استانداردهای پاسخگویی اغلب کمتر تعریف شده‌اند. این محدودیت‌ها اثربخشی نظارت هیئت‌مدیره را کاهش می‌دهند و در نتیجه، سازوکارهای اعمال پاسخگویی را تضعیف می‌کنند.

روی‌هم‌رفته، این دیدگاه‌های نظری نشان می‌دهند که نارسایی‌های پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی از تعامل میان اختیارات تفویض‌شده، ترتیبات حکمرانی پراکنده، و محدودیت‌های نهادی در سازوکارهای نظارت ناشی می‌شود. نظریه نمایندگی توضیح می‌دهد که چگونه تفویض اختیار، عدم تقارن اطلاعاتی ایجاد کرده و اختیار عمل مدیریتی را گسترش می‌دهد. نظریه فراحکمرانی نیز نشان می‌دهد که چگونه ساختارهای حکمرانی چندپاره و پیچیدگی نهادی، روابط پاسخگویی را مبهم می‌سازند و شرایطی را ایجاد می‌کند که عدم تقارن اطلاعاتی، ضعف نظارت و تعارض منافع میان کارفرمایان و مدیران تشدید شود. پژوهش‌های مربوط به پاسخگویی هیئت‌مدیره نیز توضیح می‌دهند که محدودیت‌های نهادی در سازوکارهای نظارت و مراقبت، با تشدید مشکلات نمایندگی اعمال پاسخگویی را تضعیف می‌کند. تلفیق این دیدگاه‌ها بنیانی نظری منسجم برای تبیین این امر فراهم می‌آورد که شرایط نهادی و

پویایی‌های حکمرانی چگونه به تضعیف پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی منجر می‌شوند. چارچوب مفهومی زیر به صورت منسجم نشان می‌دهد این نظریه‌ها چگونه به‌طور مکمل در مدل پیشنهادی به کار گرفته شده‌اند.

شکل ۱: چارچوب مفهومی پیشنهادی نظریه‌های تبیین کننده عوامل بازدارنده پاسخگویی عمومی

۳. روش پژوهش

این پژوهش، با اتکا بر مرور نظام‌مند ادبیات و تلفیق بینش‌های نظری، یک چارچوب تبیینی نظری برای فهم سازوکارهای تضعیف پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی ارائه می‌کند. به‌جای اتکا به گردآوری داده‌های اولیه، این پژوهش از یک پایگاه شواهد نظام‌مند بهره می‌گیرد که بر اساس پروتکل «موارد ترجیحی در گزارش مقالات مروری منظم و فراتحلیل‌ها (پریزما)»^۱ برای شناسایی و انتخاب منابع علمی مرتبط تدوین شده است. در این مطالعه از رویکرد اسنادی و داده‌های ثانویه استفاده می‌شود و تحلیل محتوا برای شناسایی شرایط نهادی تکرارشونده و سازوکارهای تضعیف‌کننده پاسخگویی به کار می‌رود. تحلیل محتوا روشی کیفی است که برای شناسایی، تحلیل و تفسیر الگوها در داده‌ها به کار می‌رود (براون و کلارک^۲، ۲۰۰۶). از این روش برای بررسی نظام‌مند ادبیات منتخب و شناسایی الگوهای استفاده شد که از شکل‌گیری یک چارچوب تبیینی نظریه‌محور درباره چگونگی تعامل شرایط نهادی و پویایی‌های حکمرانی در تضعیف پاسخگویی پشتیبانی می‌کنند. ادبیات مربوط به پاسخگویی عمومی و حکمرانی، مبنای نظری هدایت‌کننده فرایند کدگذاری و تفسیر مضامین را فراهم کرد.

^۱ Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analysis (PRISMA)

^۲ Braun & Clarke

براون و کلارک (۲۰۰۶، ص. ۸۷) راهنمای شش مرحله‌ای برای انجام تحلیل محتوا پیشنهاد کردند که شامل آشنایی با داده‌ها، تولید کدهای اولیه، جست‌وجوی مضامین، بازبینی مضامین، تعریف و نام‌گذاری مضامین، و در نهایت تدوین گزارش است. در گام نخست، واژه‌ها و عبارت‌های مرتبط با پاسخگویی عمومی و نهادهای عمومی نیمه‌مستقل بر پایه ادبیات پیشین و مبانی نظری شناسایی شدند. همان‌گونه که نگاش و حسن (۲۰۲۳، ص. ۶۵۲) اشاره کرده‌اند، «یک کد یا زمانی آغاز می‌شود که پژوهشگر در حال آشنا شدن با داده‌هاست یا زمانی که کد بر یک نظریه استوار است». از خلال فرایندی تکرارشونده از کدگذاری و پالایش، الگوهای تکرارشونده شناسایی و در قالب مضامینی سامان‌دهی شدند که موانع پاسخگویی عمومی را نمایندگی می‌کردند. با توجه به اینکه نهادهای عمومی نیمه‌مستقل در شرایط تفویض اختیار و مالکیت عمومی فعالیت می‌کنند، فرایند کدگذاری از تفسیرهای مبتنی بر نظریه نمایندگی نیز بهره گرفت تا روابط پاسخگویی میان کارفرمایان و کارگزاران را بازنمایی کند. برای سازمان‌دهی و مدیریت فرایند کدگذاری از نرم‌افزار MAXQDA ۲۰۲۰ استفاده شد. همچنین، ابزارهای پشتیبان ترجمه برای کمک به اطمینان از برگردان دقیق منابع انگلیسی به فارسی به کار رفتند.

مجموعه اسناد بررسی‌شده در این پژوهش، شامل مقالات و پایان‌نامه‌های داخلی و بین‌المللی است که به پاسخگویی در نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی ایران و نیز نهادهای عمومی نیمه‌مستقل در سایر کشورها می‌پردازند و بازه زمانی ۱۹۹۷ تا ۲۰۲۴ را دربر می‌گیرند. شناسایی، غربالگری و انتخاب مطالعات با استفاده از پروتکل «موارد ترجیحی در گزارش مرورهای نظام‌مند و فراتحلیل‌ها» انجام شد. این پروتکل در چهار گام اجرا می‌شود: ۱) شناسایی، ۲) غربالگری، ۳) مناسب بودن، و ۴) گنجانیدن (پروپلی و همکاران، ۲۰۲۴). برای بازیابی مطالعات منتشرشده خارج از ایران، از پایگاه داده وب آو ساینس^۱ استفاده شد، در حالی که مطالعات منتشرشده در داخل ایران از طریق پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) و پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) جست‌وجو شدند. این فرایند مطابق با رویه‌های تشریح‌شده در جدول (۲) و جدول (۳) انجام گرفت. جست‌وجو در پایگاه وب آو ساینس به صورت «موضوعی» انجام شد؛ بدین معنا که نتایج شامل مقالاتی بود که واژه جست‌وجوشده در عنوان، چکیده یا کلیدواژه‌های آن‌ها آمده بود. کلیدواژه‌های مربوط به «نهادهای عمومی نیمه‌مستقل» در رشته‌های جست‌وجو، بر اساس مرور اولیه چند مطالعه مرتبط استخراج شدند تا سازمان‌هایی خارج از ایران که ساختارها و کارکردهای مشابهی دارند شناسایی شوند. جست‌وجو در منابع علمی انگلیسی‌زبان در چارچوب حوزه موضوعی «مدیریت دولتی» انجام شد. در پایگاه‌های داده

^۱ Web of Science

ایرانی نیز از کلیدواژه‌های «نهادهای و مؤسسات عمومی غیردولتی» و «پاسخگویی» استفاده شد تا در مرحله اولیه، بیشترین تعداد مطالعات مرتبط با این واحدها شناسایی شود و سپس در مراحل بعدی غربال شوند. افزون بر این، با استفاده از روش گلوله‌برفی، چهار مقاله مرتبط دیگر نیز به مجموعه نهایی افزوده شد.

جدول ۲: الگوریتم جستجو و فرایند انتخاب (پروبی و همکاران، ۲۰۲۴)

گام‌ها	موارد اضافه (کسر) شده	نتیجه
گام ۱: جستجوی اولیه	$(N_1=354, N_2=2215, N_3=75)$	$N=2644$
کلیدواژه‌ها و عبارت جستجو برای پژوهش‌های داخلی	«مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی» و «پاسخگویی»	
کلیدواژه‌ها و عبارت جستجو برای پژوهش‌های خارجی	TS= (Public Accountability) and ((Semi-Autonomous Organizations) or (Arm's-length Bodies) or (Agencies) or (Hybrid Organisations) or (Quango))	
گام ۲: غربالگری	موارد اضافه شده بر اساس روش گلوله‌برفی: ۴	$N=2648$
گام ۳: مناسب بودن	موارد حذف شده پس از بررسی چکیده و عنوان: ۲۵۳۱	$N=117$
گام ۳: گنجاندن	موارد حذف شده پس از بررسی کامل متن: ۲۸	$N=89$

جدول ۳: فراوانی پژوهش‌های بررسی شده

شرح	داخلی	خارجی	جمع
کل مقاله‌های به‌دست آمده پس از جستجوی اولیه	۲۲۹۰	۳۵۳	۲۶۴۳
غربالگری از جنبه چکیده و عنوان و موارد اضافه شده بر اساس روش گلوله‌برفی	۲۲۴۸	۳۰۶	۲۵۵۴
مقاله‌های منتخب	۴۲	۴۷	۸۹

معیارهای ورود و خروج مطالعات به‌منظور افزایش شفافیت، انسجام مفهومی و قابلیت بازتولید فرایند مرور نظام‌مند، در جدول ۴ ارائه شده است.

^۱ اندیس‌های ۱ تا ۳ به ترتیب مربوط به موارد شناسایی شده در پایگاه‌های وب آو ساینس، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی و پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) است.

جدول ۴: معیارهای ورود و خروج مطالعات

مؤلفه	معیارهای ورود مطالعات	معیارهای خروج مطالعات
ارتباط موضوعی	مطالعات مرتبط با پاسخگویی عمومی، حکمرانی و نهادهای عمومی نیمه مستقل یا ترکیبی	مطالعات فاقد ارتباط مستقیم با پاسخگویی عمومی
نوع منابع	مقالات علمی داورى شده، پایان نامه ها و پژوهش های علمی معتبر	یادداشت های غیر علمی، گزارش های فاقد پشتوانه پژوهشی و منابع غیر معتبر
حوزه مفهومی و موضوعی	مطالعات مرتبط با سازوکارهای مدیریت دولتی، پاسخگویی، شرایط نهادی، نظریه های مطرح	مطالعاتی غیر مرتبط با پاسخگویی
محیط مطالعه	مؤسسه ها و نهادهای عمومی غیردولتی ایران و سازمان های عمومی نیمه مستقل در سایر کشورها	مطالعات مربوط به بخش خصوصی یا سازمان هایی فاقد ویژگی های حکمرانی عمومی ترکیبی
بازه زمانی	مطالعات منتشر شده بین سال های ۱۹۹۷ تا ۲۰۲۴	مطالعات خارج از بازه زمانی تعیین شده
زبان منابع	منابع فارسی و انگلیسی	منابع غیر فارسی و انگلیسی
کیفیت و کفایت اطلاعات	مطالعات دارای چارچوب مفهومی، یافته ها یا شواهد قابل استفاده در تحلیل محتوا	مطالعات دارای اطلاعات ناکافی، ابهام مفهومی یا فقدان داده های مرتبط
تناسب روش شناختی	مطالعات قابل استفاده در تحلیل محتوای کیفی و استخراج مضامین نظری	مطالعاتی که فاقد محتوای تحلیلی مرتبط با اهداف پژوهش بودند

شکل ۲ برشی از میزان تکرار مضامین کدهای استخراج شده را در طبق گزارش از نرم افزار نشان می دهد.

شکل ۲: برشی از میزان تکرار مضامین کدهای استخراج شده

Document System

Document Browser: عوامل باردارنده عمومی

Subcode Statistics

Code: عوامل باردارنده

	Segments	Percentage
ویژگی ها (عناصر) فشار بیش از حد پاسخگویی	86	17.5
فشار بیش از حد پاسخگویی	33	6.7
مشکلات دولت های محلی برای مدیریت سازمان های برون بخش	26	5.3
نظریه فرامحورانی	25	5.1
نظام اداری	19	3.9
چالش های فرایردی دستگاه های نظارتی	18	3.7
(+) (+) (+) (+) (+) (+) (+) (+) فشار بیش از حد پاسخگویی	18	3.7
چالش های مقررات گذاری و اداره قوه مجریه بر نهادهای	14	2.8
مشکلات قابل توجه در زمینه نقش هیئت های مدیره در پاسخگویی	13	2.6
نظارت پذیری ناقص نهادهای عمومی غیردولتی	12	2.4
(+) چالش های اجرای ماده ۶ قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴	11	2.2
ابهامات حقوقی شفافیت اطلاعاتی نهادهای عمومی	10	2.0
ساختارهای اداری متمرکز (1)	8	1.6
عوامل بازدارنده پاسخگویی دموکراتیک	7	1.4
بازدارندگی ناکافی قوانین	7	1.4
چالش های تحول در نظام حسابداری بخش عمومی	7	1.4
نهادهای ذینفع به عنوان شکلی از پاسخگویی	7	1.4

عوامل محرک: 458

لایه: قانون، تجارت

جدول ۵ نمونه‌ای از روش به‌کاررفته برای استخراج اطلاعات از اسناد منتخب به‌منظور شناسایی موانع پاسخگویی را نشان می‌دهد.

جدول ۵: شیوه استخراج اطلاعات متون برای عوامل بازدارنده به صورت نمونه

مقاله	کد	موضوع (مقوله)	زیرگروه	گروه اصلی
شهبازی و همکاران (۱۴۰۰)	نمود تقسیم‌بندی مناسب در زمینه فعالیت نهادهای عمومی غیردولتی	عدم انطباق فعالیت‌ها با نظام اقتصادی کشور	ضعف چارچوب قانونی و همسویی با سیاست‌ها	ابهامات و تعارضات نهادی-حقوقی
باباجانی (۱۳۹۷)	انجام نشدن مطالعه تطبیقی توسط سازمان حسابرسی	کاستی‌ها در تدوین استانداردهای حسابداری	ضعف استانداردها و پاسخگویی مالی	ناکارآمدی نظام مالی و اقتصادی
آندرسن و تورستینسن (۲۰۱۴)	عدم تعادل پایدار میان استقلال سازمانی و پاسخگویی	عدم تعادل پایدار میان استقلال سازمانی و پاسخگویی	چالش‌های استقلال و حکمرانی	کاستی‌های ساختاری و مدیریتی
خالقی و میرزایی‌منفرد (۱۳۹۷)	نداشتن شرایط ثبت نزد سازمان بورس و پذیرش در بازارهای رسمی بورس	عدم شفافیت شرکت‌های زیرمجموعه	عدم شفافیت در ابعاد گوناگون	ضعف شفافیت
هموند و همکاران (۲۰۱۹)	نبود شفافیت در رابطه میان نهاد برون‌بخش و دولت	چالش‌های ساختاری فراحکمرانی سازمان‌های برون‌بخش	نقص ساختاری، رویه‌ای و هماهنگی	کاستی‌های ساختاری و مدیریتی
گروسی و توماسون (۲۰۱۵)	تأکید بر محرمانگی تجاری	فقدان سازوکار تضمین ارزش‌های عمومی	عدم شمول و پوشش نظارتی	ضعف نظارت
رابی و سپه‌اروال (۲۰۲۴)	پیچیدگی و تنوع محیط‌های نهادی	فشار بیش از حد پاسخگویی	نقص ساختاری، رویه‌ای و هماهنگی	کاستی‌های ساختاری و مدیریتی
گروسی و توماسون (۲۰۱۵)	عدم همسویی منافع بین مالکان سازمان‌های ترکیبی	ناهمسویی منافع بین دولت و بخش خصوصی در سازمان‌های چندوجهی	تعارض‌های فرهنگی و منافع	مشکلات فرهنگی، سیاسی و مشروعیت

۴. یافته‌های پژوهش

تحلیل محتوای مطالعات منتخب، مجموعه‌ای از موانع به‌هم‌پیوسته را شناسایی کرد که بر پاسخگویی عمومی در سازمان‌های عمومی ترکیبی اثر می‌گذارند. همان‌گونه که در شکل ۳ نشان داده شده است، این موانع ابعاد گوناگون نهادی و حکمرانی را دربر می‌گیرند؛ از جمله حوزه‌های نهادی-قانونی، مالی-اقتصادی، سیاسی-فرهنگی، ساختاری-مدیریتی، مرتبط با شفافیت، و مرتبط با نظارت.

شکل ۳: عوامل بازدارنده پاسخگویی عمومی در مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی ایران

در سطح نهادی-حقوقی، یافته‌ها حاکی از ابهام در تعاریف سازمانی، پراکندگی چارچوب‌های حقوقی، هم‌پوشانی مأموریت‌ها، و معافیت از مقرراتی است که بر شفافیت نقش‌ها و ترتیبات پاسخگویی اثر می‌گذارند. در حوزه مالی و اقتصادی نیز، کاستی‌ها شامل ضعف در استانداردهای

مالی، چالش‌های تخصیص منابع، و محدودیت‌های ساختاری است که بر حکمرانی مالی و رویه‌های پاسخگویی اثر می‌گذارند.

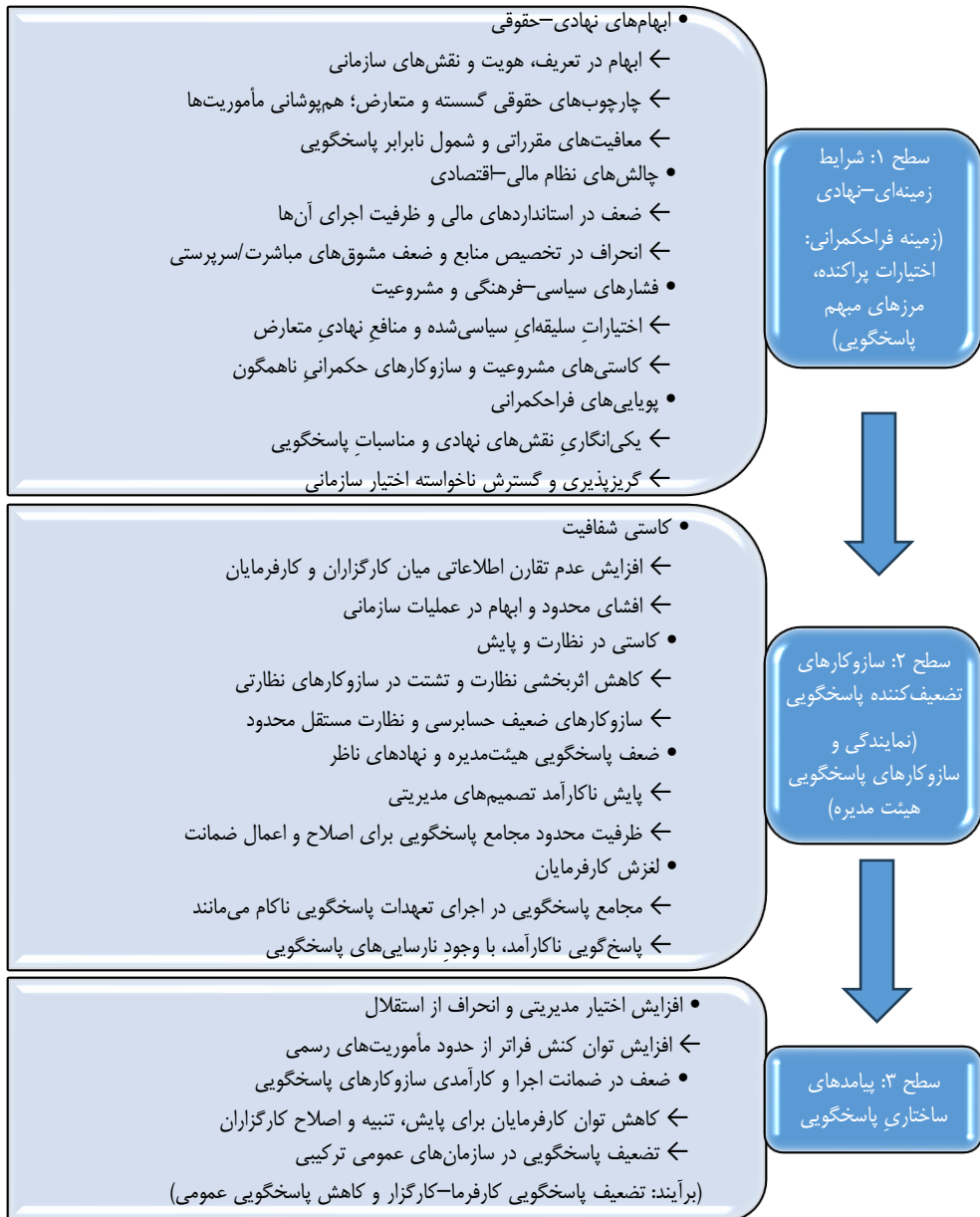
موانع سیاسی، فرهنگی و مرتبط با مشروعیت نیز به‌عنوان مقوله‌ای متمایز آشکار شدند و دربرگیرنده تعارض منافع نهادی، چالش‌های مشروعیت، و ناهماهنگی در ترتیبات حکمرانی بودند. کاستی‌های ساختاری و مدیریتی حکمرانی نیز در چالش‌هایی از جمله استقلال ساختاری و مالی، انحراف از استقلال فراتر از حدود مأموریت‌های رسمی، تنش میان استقلال تفویض‌شده و کنترل سلسله‌مراتبی، و فقدان توازن پایدار میان استقلال سازمانی و پاسخگویی بازتاب یافتند.

موانع مرتبط با شفافیت در قالب افشای محدود، ابهام در عملکردهای سازمانی، و موانع ساختاری محدودکننده دسترسی به اطلاعات شناسایی شدند. علاوه بر این، کاستی‌های نظارتی شامل پراکندگی ترتیبات نظارت، ضعف سازوکارهای حسابرسی، و محدودیت‌های نهادی مؤثر بر فرایندهای پایش و ارزیابی مستقل بود.

همان‌گونه که در شکل ۳ نشان داده شده است، این مقوله‌ها موانع اصلی شناسایی‌شده از طریق تحلیل محتوا در ابعاد نهادی، حکمرانی و عملیاتی سازمان‌های عمومی ترکیبی را نشان می‌دهند.

با اتکا بر دیدگاه‌های نظری تثبیت‌شده و یافته‌های تحلیل محتوا، این پژوهش یک مدل مفهومی یکپارچه برای تبیین موانع پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی تدوین می‌کند؛ همان‌گونه که در شکل ۴ نشان داده شده است. این مدل، نظریه‌ها را به‌مثابه چارچوب‌های تبیینی موازی در نظر نمی‌گیرد؛ بلکه آن‌ها را در قالب یک ساختار تبیینی منسجم ادغام می‌کند که در آن، شرایط فراحکمرانی زمینه نهادی را شکل می‌دهند، سازوکارهای نمایندگی تضعیف فرایندهای پاسخگویی را توضیح می‌دهند، و پویایی‌های پاسخگویی هیئت‌مدیره محدودیت‌های نهادی پایش و اجرای پاسخگویی را روشن می‌سازند. تضعیف پاسخگویی به‌صورت فرایندی تدریجی و متوالی مفهوم‌پردازی می‌شود که در سطوح به‌هم‌پیوسته‌ای از جمله شرایط زمینه‌ای، سازوکارهای تضعیف‌کننده پاسخگویی، و پیامدهای ساختاری پاسخگویی رخ می‌دهد.

شکل ۴: الگوی نظریه‌محور از تضعیف پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی

۵. بحث و نتیجه‌گیری

۴۵

از منظر نظریه نمایندگی، ابهام در تعریف، شخصیت حقوقی و نقش‌های مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی، شفافیت قرارداد نمایندگی را تضعیف می‌کند. هنگامی که نه حدود اختیارات و نه مرزهای مسئولیت به‌روشنی تدوین و تبیین نمی‌شوند، کارفرماها (دولت و شهروندان) قادر به اعمال پاسخگویی نخواهند بود، در حالی که نمایندگان (نهادهای نیمه‌مستقل و شرکت‌های تابعه آنها) اختیار می‌یابند تا مأموریت‌های خود را تفسیر یا حتی گسترش دهند. این وضعیت باعث ایجاد عدم تقارن اطلاعاتی و شکاف‌های نظارتی می‌شود، هزینه‌های کنترل را افزایش می‌دهد و به نمایندگان امکان می‌دهد تا منافع شخصی خود را به جای منافع عمومی دنبال کنند. رضوی و همکاران (۱۴۰۱) چهار مفهوم متعارض حقوقی - دولتی، غیردولتی، متغیر و دوگانه - را شناسایی کرده‌اند که موجب بروز عدم قطعیت و ناسازگاری در سازوکارهای پاسخگویی می‌شود. به‌طور مشابه، مرادخانی و سعادت (۱۳۹۸) تأکید کرده‌اند که شخصیت حقوقی دوگانه این نهادها، نظارت مؤثر را با چالش مواجه می‌سازد. کوپ (۲۰۱۴) نیز نشان داد که نهادهای مستقل در هلند که فاقد شخصیت حقوقی بودند، به‌طور نظام‌مند پاسخگویی ضعیف‌تری از خود بروز دادند و این امر تأییدی بر آن است که ابهام در تعریف، منجر تضعیف پاسخگویی می‌شود.

مستثنا کردن برخی مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی از شمول چارچوب‌های قانونی و مقرراتی بخش عمومی - نظیر قانون بازار اوراق بهادار - شکاف‌هایی در پاسخگویی ایجاد کرده است؛ چرا که این نهادها را از اعمال سازوکارهای نظارتی حاکم بر سایر سازمان‌های عمومی یا خصوصی مصون می‌سازد. در چارچوب نظریه نمایندگی، چنین معافیت‌هایی مشکل اساسی نماینده - کارفرما را تشدید می‌کند: در حالی که دولت به‌عنوان کارفرما در پی اداره شفاف و کارآمد منابع است، نمایندگان در محدوده نهادهای معاف‌شده با نظارت کاهش‌یافته فعالیت کرده و خطر فرصت‌طلبی و ناهمسویی با منافع عمومی افزایش می‌یابد. خالقی و میرزایی منفرد (۱۳۹۷) نشان دادند که معافیت‌های قانونی مرتبط با افشا در نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی ایران منجر به بروز ابهامات نظام‌مند و کاهش شفافیت شده و به‌طور مستقیم پاسخگویی را تضعیف کرده است. به‌طور مشابه، شیخی و مرادخانی (۱۳۹۸) مستند ساختند که نظارت مالی زمانی تضعیف می‌شود که قوانین پراکنده، برخی نهادها را از دامنه نظارت خارج ساخته و بخش‌های کلیدی درآمد و هزینه را در ابهام باقی می‌گذارند.

به‌کارگیری هیئت‌مدیره‌ها به‌عنوان سازوکار اصلی پاسخگویی، کاستی‌های نهادی قابل توجهی را آشکار می‌سازد؛ چراکه استقلال ضعیف، پویایی‌های اجماع‌محور، و فقدان معیارهای روشن برای ارزش عمومی مانع از ایفای نقش نظارتی مؤثر توسط آنها می‌شود. شیلمنز و بوونس (۲۰۱۹) نشان دادند که چنین ناکامی‌هایی

ناشی از پویایی‌های درون‌گروهی، الزامات چندگانه و متعارض پاسخگویی، و تقلید سطحی از الگوهای هیئت‌مدیره در بخش خصوصی است که اغلب هیئت‌مدیره‌ها را نه به‌جای ابزار واقعی نظارت به ابزاری برای اجتناب از سرزنش بدل می‌کند. فن ختختن (۲۰۲۰) نیز به‌طور مشابه دریافتند که در سیزده کشور اروپایی، هیئت‌مدیره‌های انتصابی و شوراهای محلی فاقد مهارت لازم، پاسخگویی را محدود ساخته و ضعف‌های ساختاری حاکمیت مبتنی بر هیئت‌مدیره را تقویت کرده‌اند. برومل^۱ (۲۰۲۳) نیز نشان داد که در نهادهای عمومی هلند، مشارکت ذی‌نفعان بیشتر به هنجارهای اخلاقی، یادگیری، هماهنگی و مدیریت شهرت گره خورده است تا کنترل، و این امر اثربخشی آن‌ها را به‌عنوان ابزارهای پاسخگویی محدود می‌سازد. در بستر ایران، این کاستی‌های نهادی در مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی بازتاب یافته‌اند، جایی که ساختارهای هیئت‌مدیره و شوراهای غالباً کارکردی نمادین دارند و از استقلال و ظرفیت اجرایی لازم برای تضمین پاسخگویی واقعی برخوردار نیستند.

تداوم عدم شفافیت — شامل عملیات مبهم شرکت‌های تابعه، محرمانگی مالی، عدم افشای هزینه‌کردها، اجتناب از الزامات افشا، ضعف فرهنگ شفافیت، محدودیت در سازوکارهای سنتی پاسخگویی، و موانع ساختاری در افشا — نمونه‌ای از یک مشکل اصلی نماینده - کارفرما را تجسم می‌بخشد؛ وضعیتی که در آن نمایندگان با بهره‌گیری از عدم تقارن اطلاعاتی و ضعف نظام‌های نظارتی، منافع شخصی خود را بر منافع عمومی ترجیح می‌دهند و پاسخگویی عمومی را تضعیف می‌کنند. مطالعات داخلی خالقی و میرزایی منفرد (۱۳۹۷) و شهبازی و همکاران (۱۴۰۰) نشان می‌دهد که چنین عدم شفافیتی، در ترکیب با ضعف در اجرای قوانین و گرایش پایین فرهنگی به افشا، به‌شدت پاسخگویی در مؤسسه‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی را تضعیف می‌کند. نگاش و حسن^۲ (۲۰۲۳) نیز به‌طور مشابه در اتیوپی نشان دادند که عدم تقارن اطلاعاتی و فاصله میان پاسخگویی رسمی و عملی، سازوکارهای عمودی، افقی و مورب پاسخگویی را تضعیف می‌نماید. این یافته‌ها با نتایج گسترده‌تر پژوهش‌های مبتنی بر نظریه کارگزار - کارفرما شیلمنز و بوسیوک (۲۰۱۵) هم‌راستا است که نشان می‌دهد هنگامی که کارفرمایان توان یا تمایل لازم برای الزام به افشا را ندارند، کارگزاران می‌توانند جریان‌های مالی و عملیاتی را به‌طور عمدی مبهم سازند و شکاف پاسخگویی را عمیق‌تر کنند.

بر پایه نظریه نمایندگی، ضعف در سازوکارهای حسابرسی و ارزیابی (مانند فقدان حسابرسی عملکرد و نبود حسابرسی عملیاتی مستقل)، همراه با پوشش محدود نظارتی (نظیر مستثنی‌سازی شرکت‌های تابعه و محدودیت در صلاحیت نهادهای نظارتی همچون مجلس یا دیوان

^۱ Brummel

^۲ Negash and Hassan

محاسبات)، موجب تشدید مشکل کارگزار - کارفرما می‌شود؛ زیرا به کارگزاران اجازه می‌دهد منافع خود را دنبال کنند، در حالی که مداخلات سیاسی در گزارش‌های حسابرسی نیز مشوق‌های تبعیت از قانون و پاسخگویی را بیش‌ازپیش تضعیف می‌سازد. همین منطق در پژوهش شیخی و مرادخانی (۱۳۹۸) نیز بازتاب یافته است که نشان می‌دهد پراکندگی نظارت و فشارهای سیاسی در ایران، حسابرسی مالی مؤسسه‌های عمومی غیردولتی را محدود کرده و شکاف‌های پاسخگویی را به وجود آورده است که با مفهوم «لغزش مجمع (کارفرما)» شیلمنز و بوسیوک (۲۰۱۵) همخوان است. ماجتی و پاپادوپولوس (۲۰۲۲) نیز در یک آژانس سوئیدی دریافتند که ضعف پاسخگویی در شرایطی تقویت می‌شود که وزارتخانه‌های بالادستی رویکردی منفعلانه در مقام نهادهای پاسخگو اتخاذ کنند؛ وضعیتی که نشان می‌دهد خود نهادهای ناظر می‌توانند بخشی از مشکل باشند. همچنین باخ و همکاران (۲۰۱۶) در چهار کشور اروپایی نشان دادند که سازمان‌های دارای خودمختاری مالی با الزامات پاسخگویی کمتری مواجه‌اند؛ به گونه‌ای که این خودمختاری، انگیزه وزارتخانه‌های بالادستی برای اعمال نظارت را تضعیف می‌کند. در نهایت، کوادرادو-بایستروس و بیوگنو^۱ (۲۰۲۰) نشان دادند کشورهایی که استانداردهای حسابداری بخش عمومی را به طور کامل اجرا نکرده‌اند، از کیفیت حکمرانی پایین‌تر و پاسخگویی مالی ضعیف‌تری برخوردارند.

از منظر فراحکمرانی، هنگامی که استقلال به «ابزاری‌سازی» تبدیل می‌شود یا سازمان‌ها فراتر از مأموریت‌های اصلی خود حرکت می‌کنند، توازن مورد نظر میان خودمختاری تفویض‌شده و پاسخگویی عمومی از بین می‌رود. هموند و همکاران (۲۰۱۹) استدلال کردند که در بخش سلامت بریتانیا، پیچیدگی ارائه خدمات موجب شد یک نهاد نیمه‌مستقل نقشی فراتر از اختیارات اولیه خود به عنوان نهاد فراحکمران ایفا کند، در حالی که تفویض‌های مبهم و روابط غیرشفاف با دولت، ابهام در استقلال و پاسخگویی را تشدید کرد. شپارد و بک^۲ (۲۰۲۰) نیز در مطالعه موردی ایرلند نشان دادند که «ایجاد سازمان‌های نیمه‌مستقل» گاه به «بوروکراتیزه‌شدن مجدد» منجر می‌شود؛ فرآیندی که به جای ایجاد ساختارهای پاسخگویی انعطاف‌پذیر، به ایجاد ساختارهای مبهم و غیرشفاف پاسخگویی می‌انجامد. گور^۳ و همکاران (۲۰۲۰) دریافتند که تعهدات پاسخگویی ترکیبی در اصلاحات نظام سلامت انگلستان، پدیده «انحراف در اختیارات مدیریتی» را به وجود آورد؛ وضعیتی که دامنه اختیارات حرفه‌ای را گسترش داد، اما پاسخگویی عمومی را تضعیف کرد. همچنین شیلمنز و همکاران (۲۰۲۱) نشان دادند که تقاضاهای متعارض پاسخگویی در میان مجامع متعدد، تنش و سردرگمی ایجاد می‌کند و بیش از پیش پاسخگویی را

^۱ Cuadrado-Ballesteros and Bisogno

^۲ Sheppard & Beck

^۳ Gore

تضعیف می‌سازد. مجموعه این مطالعات حاکی از آن است که شکست‌های فراحکمرانی، استقلال را به شفافیت و پاسخگویی بدل نمی‌سازد، بلکه آن را به ابهام و عدم شفافیت تبدیل می‌کند. در ایران نیز پراکندگی نهادهای نظارتی، هم‌پوشانی مأموریت‌ها، و ضعف ظرفیت‌های محلی، بازتابی از همان مشکلات هماهنگی و یکپارچگی است که در نظریه فراحکمرانی توصیف شده و به ابهام نظام‌مند در پاسخگویی دامن می‌زند.

در مجموع، این موانع بازتاب‌دهنده شرایط گسترده‌تر نهادی و حکمرانی هستند که اثربخشی سازوکارهای پاسخگویی در سازمان‌های عمومی ترکیبی را شکل می‌دهند. در سطح زمینه‌ای، ابهام‌های نهادی-حقوقی، چالش‌های نظام مالی-اقتصادی، و فشارهای سیاسی-فرهنگی و مرتبط با مشروعیت، محیطی حکمرانی را ایجاد می‌کنند که با اقتدار پراکنده، مأموریت‌های هم‌پوشان، و مرزهای مبهم پاسخگویی مشخص می‌شود. از منظر فراپهلود حکمرانی، این شرایط انسجام سازوکارهای حکمرانی را تضعیف کرده و تخصیص مسئولیت را مبهم می‌سازند. کاستی‌های شفافیت و محدودیت‌های نظارتی نقشی به‌ویژه مهم ایفا می‌کنند، زیرا دسترسی به اطلاعات را محدود کرده و ظرفیت پایش را تضعیف می‌سازند. این محدودیت‌ها توان مجامع پاسخگویی و نهادهای ناظر را برای بررسی مؤثر رفتار سازمانی و اعمال تعهدات پاسخگویی کاهش می‌دهند. این موانع به‌صورت مستقل عمل نمی‌کنند، بلکه در سطوح نهادی، حکمرانی و عملیاتی با یکدیگر تعامل دارند. اثر تجمعی آن‌ها به تضعیف ساختارهای پاسخگویی منجر می‌شود و شرایطی را ایجاد می‌کند که در آن اعمال پاسخگویی عمومی در سازمان‌های عمومی ترکیبی روزبه‌روز دشوارتر می‌گردد.

در بستر این زمینه نهادی متشتت، پاسخگویی از طریق سازوکارهایی تضعیف می‌شود که با نظریه نمایندگی و ادبیات پاسخگویی هیئت‌مدیره همخوانی دارند. کاستی‌های شفافیت، عدم‌تقارن اطلاعاتی میان کارفرمایان و کارگزاران را افزایش می‌دهند و توان کارفرمایان را برای مشاهده و ارزیابی رفتار کارگزاران محدود می‌سازند. هم‌زمان، ضعف در ساختارهای نظارتی و سازوکارهای پاسخگویی هیئت‌مدیره، اثربخشی پایش، بررسی و اعمال ضمانت اجرا را کاهش می‌دهد و به کارگزاران اجازه می‌دهد با اختیار عمل بیشتری و در چارچوب محدودیت نهادی کمتری فعالیت کنند. این سازوکارهای تقویت‌کننده به گسترش اختیار مدیریتی و تضعیف قابلیت اجرای تعهدات پاسخگویی منجر می‌شوند. با گذشت زمان، روابط پاسخگویی از نظر ساختاری تضعیف می‌گردند و ترتیبات حکمرانی توان خود را برای مهار مؤثر رفتار مدیریتی از دست می‌دهند. در مجموع، این فرایندها به تضعیف ساختارهای پاسخگویی و روابط پاسخگویی کارفرما-کارگزار منتهی می‌شود و در نهایت به کاهش پاسخگویی عمومی در سازمان‌های عمومی ترکیبی می‌انجامد.

مدل پیشنهادی پژوهش نشان می‌دهد که تضعیف پاسخگویی عمومی در نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی ایران صرفاً ناشی از ضعف یک سازوکار خاص نیست، بلکه حاصل تعامل میان شرایط زمینه‌ای نهادی، ضعف سازوکارهای نمایندگی و ناکارآمدی ترتیبات پاسخگویی هیئت‌مدیره است. بر این اساس، این مدل می‌تواند به سیاست‌گذاران و نهادهای نظارتی کمک کند تا به‌جای اتخاذ اصلاحات پراکنده و موردی، به اصلاح یکپارچه ساختارهای نهادی، نظارتی و گزارشگری مالی توجه کنند.

در سطح نخست، مدل نشان می‌دهد که ابهام‌های نهادی-حقوقی، معافیت‌های مقرراتی، هم‌پوشانی مأموریت‌ها و چندپارگی حکمرانی، بستر اصلی تضعیف پاسخگویی را شکل می‌دهند. بنابراین، یکی از مهم‌ترین دلالت‌های سیاستی پژوهش برای نهادهای قانون‌گذار، بازتعریف و شفاف‌سازی جایگاه حقوقی نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی، تعیین دقیق حدود اختیارات و مسئولیت‌ها، و کاهش معافیت‌های قانونی مرتبط با افشا و نظارت است. همچنین، یکپارچه‌سازی چارچوب‌های مقرراتی و کاهش تعارض میان نهادهای تنظیم‌گر می‌تواند از شکل‌گیری خلأهای پاسخگویی جلوگیری کند.

در سطح دوم، مدل نشان می‌دهد که ضعف شفافیت، محدودیت دسترسی به اطلاعات، ضعف حسابرسی و ناکارآمدی سازوکارهای پاسخگویی هیئت‌مدیره، عدم تقارن اطلاعاتی میان کارفرمایان و کارگزاران را تشدید می‌کند و ظرفیت نظارت مؤثر را کاهش می‌دهد. بر این اساس، نهادهای نظارتی می‌توانند با توسعه حسابرسی عملکرد، گسترش دامنه نظارت بر شرکت‌های تابعه، تقویت الزامات افشا و ایجاد نظام‌های یکپارچه گزارشگری مالی، توان پاسخگویی و قابلیت پایش رفتار مدیریتی را افزایش دهند. همچنین، تقویت استقلال، تخصص و ظرفیت حرفه‌ای هیئت‌مدیره‌ها و شوراهای می‌تواند نقش مهمی در کاهش ضعف‌های نظارتی و ارتقای پاسخگویی ایفا کند.

در سطح سوم، مدل بیان می‌کند که تداوم این شرایط نهادی و نظارتی، به گسترش اختیار مدیریتی، ضعف ضمانت اجرا و کاهش توان کارفرمایان برای کنترل و اصلاح رفتار کارگزاران منجر می‌شود و در نهایت ساختارهای پاسخگویی عمومی را تضعیف می‌کند. بنابراین، دلالت کلیدی مدل برای سیاست‌گذاران آن است که اصلاح پاسخگویی در نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی نیازمند رویکردی فرابخشی و هماهنگ است که به‌طور هم‌زمان اصلاحات حقوقی، تقویت سازوکارهای نظارتی، ارتقای شفافیت گزارشگری مالی و بازآرایی روابط پاسخگویی را دنبال کند.

- افشاری، فاطمه، و رستمی، ولی. (۱۳۹۸). واکاوی استقلال مالی مؤسسات عمومی غیردولتی از منظر حقوق مالیه عمومی. *پژوهشنامه حقوق اسلامی*، ۲۰ (پیاپی ۴۹)، ۹۷-۱۲۴.
<https://doi.org/10.30497/law.2019.2541>
- آگاه، وحید، و عبدالحمید، حسین. (۱۳۹۷). صلاحیت دیوان عدالت اداری در رسیدگی به دعاوی علیه جمعیت هلال احمر. *امداد و نجات*، ۱۰ (پیاپی ۳۷)، ۱۱۰-۱۲۴.
<https://sid.ir/paper/366305/fa>
- حسینی پور اردکانی، سیدمجتبی. (۱۳۹۰). نگاهی به ابعاد حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران ۴. پیرامون جایگاه و حوزه صلاحیت نهادهای خارج از قوای سه گانه - اول: «جایگاه و نظام حقوقی حاکم بر مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی». تهران، ایران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/800155>
- خالقی، ابوالفتح، و میرزایی منفرد، غلامعلی. (۱۳۹۷). تحلیل حقوقی شفافیت اطلاعاتی نهادهای عمومی. *بورس اوراق بهادار*، ۱۱ (۴۱)، ۶۸-۹۸.
<https://doi.org/10.22034/jse.2018.11122>
- رضوی، سیدمهدی، قاسمی، داوود، و پژومان، سیدهادی. (۱۴۰۱). ماهیت سازمان های عمومی غیردولتی بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی در نظام بین الملل و حقوق ایران. *تمدن حقوقی*، ۵ (۱۳)، ۳۲۷-۳۴۶.
<https://doi.org/10.22034/lc.2023.165285>
- شیخی پریسا، مرادخانی فردین. چالش های نظارت مالی بر مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی (مطالعه موردی بنیاد شهید و امور ایثارگران). *حقوق اداری*، ۱۳۹۸، ۷ (۲۱)، ۱۹۹-۲۲۶.
<https://doi.org/10.29252/qjal.7.21.199>
- قراخلو، مهتاب. (۱۴۰۲). تعریف و محدوده نهادهای عمومی غیردولتی (ش. ۱۹۳۴۳). مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
- مرادخانی، فردین، و سعادت، بهروز. (۱۳۹۸). جایگاه حقوقی نهادهای انقلابی در حقوق اداری ایران. *دیدگاه های حقوق قضایی*، ۲۴ (۸۸)، ۱۰۳-۱۲۳.
https://jlviews.ujshs.ac.ir/article_703590_en.html
- مولائی، آیت، و بنده علی، فرشید. (۱۳۹۹). ماهیت پژوهی و جایگاه نهادهای عمومی غیردولتی چالش ها و بایسته ها. *مجلس و راهبرد*، ۲۷ (۱۰۲)، ۲۶۷-۲۹۴.
https://nashr.majles.ir/article_369_en.html
- Afshari, F., & Rostami, V. (۲۰۱۹). Study on the financial independence of non-governmental public institutions in terms of public financial law. *The Journal of Islamic Law Research*, ۲۰(۱), ۹۷-۱۲۴. <https://doi.org/10.30497/law.2019.2541> [In Persian]
- Agah, V., & Abdolhamid, H. (۲۰۱۸). The jurisdiction of the Administrative Court of Justice over claims against the Iranian Red Crescent Society. *Journal of Rescue and Relief*, ۱۰(۱), ۱۱۱-۱۲۴. [In Persian]
- Allen, P., Hughes, D., Vincent-Jones, P., Petsoulas, C., Doheny, S., & Roberts, J. A. (۲۰۱۴). Public Contracts as Accountability Mechanisms: Assuring quality in

- public health care in England and Wales. *Public Management Review*, ۱۸(۱), ۲۰-۳۹. <https://doi.org/10.1080/14719037.2014.957341>
- Andersen, O. J., & Torsteinsen, H. (۲۰۱۴). "The Master of the House"—Agencies in Municipal Service Provision: Balancing Autonomy and Accountability. *Administration & Society*, ۴۹(۵), ۷۳۰-۷۵۲. <https://doi.org/10.1177/0095399714555749>
- Bach, T., van Thiel, S., Hammerschmid, G., & Steiner, R. (۲۰۱۶). Administrative tradition and management reforms: A comparison of agency chief executive accountability in four Continental Rechtsstaat countries. *Public Management Review*, ۱۹(۶), ۷۶۵-۷۸۴. <https://doi.org/10.1080/14719037.2016.1210205>
- Bertelli, A. M. (۲۰۰۶). Delegating to the Quango: Ex Ante and Ex Post Ministerial Constraints. *Governance*, ۱۹(۲), ۲۲۹-۲۴۹. <https://doi.org/10.1111/j.1468-۰۴۹۱.۲۰۰۶.۰۰۳۱۳.x>
- Braun, V., & Clarke, V. (۲۰۰۶). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, ۳(۲), ۷۷-۱۰۱. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp.630a>
- Brummel, L. (۲۰۲۳). Stakeholder involvement as a form of accountability? Perspectives on the accountability function of stakeholder bodies in Dutch public agencies. *Public Policy and Administration*, ۴۰(۱), ۲۷-۴۹. <https://doi.org/10.1177/09520767231203283>
- Cuadrado-Ballesteros, B., & Bisogno, M. (۲۰۲۰). Public sector accounting reforms and the quality of governance. *Public Money & Management*, ۴۱(۲), ۱۰۷-۱۱۷. <https://doi.org/10.1080/09540962.2020.1724665>
- Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B. (۲۰۱۵). *The New Public Service: Serving, Not Steering* (۴th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/978113105709760>
- Flinders, M. (۲۰۰۴). Distributed Public Governance in Britain. *Public Administration*, ۸۲(۴), ۸۸۳-۹۰۹. <https://doi.org/10.1111/j.0033-۳۲۹۸.۲۰۰۴.۰۰۴۲۳.x>
- Gore, O., McDermott, I., Checkland, K., Allen, P., & Moran, V. (۲۰۲۰). Discretion drift in primary care commissioning in England: Towards a conceptualization of hybrid accountability obligations. *Public Administration*, ۹۸(۲), ۲۹۱-۳۰۷. <https://doi.org/10.1111/padm.12554>
- Hammond, J., Speed, E., Allen, P., McDermott, I., Coleman, A., & Checkland, K. (۲۰۱۹). Autonomy, accountability, and ambiguity in arm's-length meta-governance: The case of NHS England. *Public Management Review*, ۲۱(۸), ۱۱۴۸-۱۱۶۹. <https://doi.org/10.1080/14719037.2018.1544666>
- Hosseiniipour-Ardakani, M. (۲۰۱۱). A perspective on the dimensions of constitutional law of the Islamic Republic of Iran: On the status and jurisdiction of institutions outside the three branches of power – Part one: The status and legal framework governing public non-governmental institutions and entities (No.

- ۱۱۰۸۱). Parliament Research Center. <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/۸۰۰۱۵۵> [In Persian]
- Khaleghi, A., & Mirzaei Monfared, G. (۲۰۱۸). Legal Analysis of the transparency of public institutions. *Journal of Securities Exchange*, ۱۱(۴۱), ۶۸-۹۸. <https://doi.org/۱۰.۲۲۰۳۴/jse.۲۰۱۸.۱۱۱۲۲> [In Persian]
- Koop, C. (۲۰۱۴). Theorizing and explaining voluntary accountability. *Public Administration*, ۹۲(۳), ۵۶۵-۵۸۱. <https://doi.org/۱۰.۱۱۱۱/padm.۱۲۰۵۸>
- Koppell, J. G. (۲۰۰۵). Pathologies of Accountability: ICANN and the Challenge of "Multiple Accountabilities Disorder." *Public Administration Review*, ۶۵(۱), ۹۴-۱۰۸. <https://doi.org/۱۰.۱۱۱۱/j.۱۵۴۰-۶۲۱۰.۲۰۰۵.۰۰۴۳۴.x>
- Langer, J. (۲۰۲۱). David Billis and Colin Rochester: Handbook on Hybrid Organisations. *Nonprofit Policy Forum*, ۱۲(۳), ۴۹۷-۵۰۳. <https://doi.org/۱۰.۱۵۱۵/npf-۲۰۲۱-۰۰۰۵>
- Loozekoot, A., & Dijkstra, G. (۲۰۱۵). Public accountability and the Public Expenditure and Financial Accountability tool: An assessment. *International Review of Administrative Sciences*, ۸۳(۴), ۸۰۶-۸۲۵. <https://doi.org/۱۰.۱۱۷۷/۰۰۲۰۸۵۲۳۱۵۵۹۷۷۷۳>
- Maggetti, M., & Papadopoulos, Y. (۲۰۲۲). Happily unaccountable? Perceptions of accountability by public managers. *Public Policy and Administration*, ۳۸(۴), ۳۸۱-۴۰۴. <https://doi.org/۱۰.۱۱۷۷/۰۹۵۲۰۷۶۷۲۲۱۰۷۴۴۸۷>
- Mechkova, V., Lührmann, A., & Lindberg, S. I. (۲۰۱۹). The Accountability Sequence: From De-Jure to De-Facto Constraints on Governments. *Studies in Comparative International Development*, ۵۴(۱), ۴۰-۷۰. <https://doi.org/۱۰.۱۰۰۷/s۱۲۱۱۱۶-۰۱۸-۹۲۶۲-۵>
- Moradkhani, F., & Saadati, B. (۲۰۲۳). Legal status of revolutionary institutions in Iran's administrative legal system. *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, ۲۴(۸۸), ۱۰۳-۱۲۳. [In Persian]
- Mulaee, A., & Bandeali, F. (۲۰۲۰). Nature research and status of "non-governmental public institutions": Challenges and opportunities. *Majlis and Rahbord*, ۲۷(۱۰۲), ۲۶۷-۲۹۴. [In Persian]
- Negash, M., & Hassan, S. (۲۰۲۳). Rethinking accountability in developing countries: An institutional pillars perspective. *Management Research Review*, ۴۷(۴), ۶۴۳-۶۷۰. <https://doi.org/۱۰.۱۱۰۸/MRR-۱۲-۲۰۲۲-۰۸۹۲>
- Overman, S., Van Genugten, M., & Van Thiel, S. (۲۰۱۵). Accountability after atructural disaggregation: Comparing agency accountability arrangements. *Public Administration*, ۹۳(۴), ۱۱۰۲-۱۱۲۰. <https://doi.org/۱۰.۱۱۱۱/padm.۱۲۱۸۵>
- Payne, G. T., & Petrenko, O. V. (۲۰۱۹). Agency Theory in Business and Management Research. In *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. <https://doi.org/۱۰.۱۰۹۳/acrefore/۹۷۸۰۱۹۰۲۲۴۸۵۱۰۱۳۰۵>

- Payne, T., & Skelcher, C. (۱۹۹۷). Explaining Less Accountability: The Growth of Local Quangos. *Public Administration*, ۷۵(۲), ۲۰۷-۲۲۵.
<https://doi.org/10.1111/1467-9299.00057>
- Perobelli, E., Cappellaro, G., & Saporito, R. (۲۰۲۴). Public-private hybrid organisations in the public sector: Evidence and future directions from a systematic literature review. *Public Management Review*, ۱-۲۸.
<https://doi.org/10.1080/14719037.2024.2370244>
- Qarahanlou, M. (۲۰۲۳). Definition and scope of public non-governmental institutions and entities (No. ۱۹۳۴۳). Parliament Research Center.
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1780190> [In Persian]
- Rabbi, M. F., & Sabharwal, M. (۲۰۲۴). Understanding Accountability Overload: Concept and Consequences in Public Sector Organizations. *International Journal of Public Administration*, ۴۸(۲), ۱۱۵-۱۳۳.
<https://doi.org/10.1080/01900692.2024.2316137>
- Razavi, S. M., Ghasemi, D., & Pajoman, S. H. (۲۰۲۳). The nature of public non-governmental organizations of the Foundation of the Oppressed of the Islamic Revolution in international law and Iranian law. *Legal Civilization*, ۵(۱۳).
<https://doi.org/10.22034/lc.2023.160280> [in Persian]
- Schillemans, T., & Bovens, M. (۲۰۱۹). Governance, accountability and the role of public sector boards. *Policy & Politics*, ۴۷(۱), ۱۸۷-۲۰۶.
<https://doi.org/10.1332/030507318X15296026490810>
- Schillemans, T., & Busuioc, M. (۲۰۱۵). Predicting Public Sector Accountability: From Agency Drift to Forum Drift. *Journal of Public Administration Research and Theory*, ۲۵(۱), ۱۹۱-۲۱۵. <https://doi.org/10.1093/jopart/muu024>
- Schillemans, T., Overman, S., Fawcett, P., Flinders, M., Fredriksson, M., Laegreid, P., Maggetti, M., Papadopoulos, Y., Rubecksen, K., Rykkja, L. H., Salomonsen, H. H., Smullen, A., Verhoest, K., & Wood, M. (۲۰۲۱). Conflictual Accountability: Behavioral Responses to Conflictual Accountability of Agencies. *Administration & Society*, ۵۳(۸), ۱۲۳۲-۱۲۶۲.
<https://doi.org/10.1177/00903997211004606>
- Schillemans, T., Overman, S., Flinders, M., Laegreid, P., Maggetti, M., Papadopoulos, Y., & Wood, M. (۲۰۲۴). Public sector accountability styles in Europe comparing accountability and control of agencies in the Netherlands, Norway, Switzerland and the UK. *Public Policy and Administration*, ۳۹(۱), ۱۲۵-۱۴۶. <https://doi.org/10.1177/09020767221098292>
- Shahbazi, L., Markaz Malmiri, A., Shams, E., & Barzegar, A. (۲۰۲۲). The survey study on disclosure of financial data of corporations and economic entities. *Journal of Securities Exchange*, ۱۴(۵۶), ۲۶۸-۲۴۵.
<https://doi.org/10.22034/jse.2020.11263.1471> [In Persian]
- Sheikhi, P., & Moradkhani, F. (۲۰۲۰). Financial supervision challenges in public non-governmental institutions and entities (a case study of the Foundation of

- Martyrs and Veterans Affairs). *Administrative Law*, ۷(۲۱), ۱۹۹–۲۲۶. <https://doi.org/10.29252/qjal.7.21.199> [In Persian]
- Sheppard, G., & Beck, M. (۲۰۲۰). Stakeholder engagement and the future of Irish public-private partnerships. *International Review of Administrative Sciences*, ۸۸(۳), ۸۴۳–۸۶۱. <https://doi.org/10.1177/0020802320971692>
- Sheppard, G., & Beck, M. (۲۰۲۳). Transparency trade-offs in the operation of national Public Private Partnership units: The case of Ireland's National Development Finance Agency. *Journal of Accounting and Public Policy*, ۴۲(۴), ۱۰۷۱۱۱. <https://doi.org/10.1177/j.jaccpubpol.2023.107111>
- Tavits, M., & Annus, T. (۲۰۰۶). Agencification in Estonia. *Public Administration and Development*, ۲۶(۱), ۳–۱۴. <https://doi.org/10.1002/pad.371>
- Tran, Y. T., Nguyen, N. P., & Hoang, T. C. (۲۰۲۱). The role of accountability in determining the relationship between financial reporting quality and the performance of public organizations: Evidence from Vietnam. *Journal of Accounting and Public Policy*, ۴۰(۱), ۱۰۶۸۰۱. <https://doi.org/10.1177/j.jaccpubpol.2020.106801>
- Van Genugten, M., Van Thiel, S., & Voorn, B. (۲۰۲۰). Local governments and their arm's length bodies. *Local Government Studies*, ۴۶(۱), ۱–۲۱. <https://doi.org/10.1080/03003930.2019.1667774>
- Yamamoto, K. (۲۰۰۶). Performance of semi-autonomous public bodies: Linkage between autonomy and performance in Japanese agencies. *Public Administration and Development*, ۲۶(۱), ۳۵–۴۴. <https://doi.org/10.1002/pad.369>